

Malliperhemetodin käyttö ja anti kansainvälisissä vertailuissa

Susan Kuivalainen

Turun yliopiston Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja C:18/2007

Johdanto*

Vertaileva hyvinvointivaltiotutkimus on kasvanut nopeasti viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana ja samalla siitä on tullut yksi sosiaalipolitiikan keskeisimmistä tutkimusalueista. Vertailujen avulla on etsitty kansallista ja kansainvälistä ymmärrystä sosiaalipoliittisista järjestelmistä ja niiden toimivuudesta. Kansallisen järjestelmän ominaisuudet tulevat selkeämmiksi vertailtaessa niitä muiden maiden järjestelmiin. Samalla kyetään paremmin paikantamaan järjestelmien eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Näiden perusteella järjestelmiä ja maita on luokiteltu eri sosiaalipoliittisiin malleihin ja hyvinvointivaltiotyyppeihin. Vertaileva sosiaalipolitiikan tutkimus on ollut suosittua myös hallinnollisesta näkökulmasta, jo vuosisatojen ajan maat ovat hakeneet mallia ja oppia ongelmien ratkaisuun muiden maiden kokemuksista. Sosiaalipoliittiset ratkaisut ovat nykyään yhä enenevässä määrin kansainvälisiä, mikä on entisestään korostanut vertailevan tutkimuksen tarvetta.

Perinteisesti sosiaaliturvan vertailevat tutkimukset ovat olleet laajoja järjestelmäkuvauksia. Ne eivät usein kuitenkaan ole pystyneet antamaan syvällistä tai ajankohtaista tietoa järjestelmien toimivuudesta yksilötasolla. Laajat tilastolukuihin perustuvat kuvaukset ovat monesti myös vaikeasti hallittavia - ne hukuttavat yksityiskohtia ja unohtavat yksilöt, joita varten järjestelmät on luotu. Yksi vaihtoehtoinen tapa toteuttaa vertailevaa tutkimusta on malliperhemetodin¹ hyödyntäminen. Malliperhemetodilla voidaan tutkia, miten järjestelmä toimii yksilötasolla ja minkälaisen turvan järjestelmät antavat perheille. Metodilla päästään lähemmäksi konkreettisia elämäntilanteita, ja siten pystytään tuottamaan kaivattua yksilötason tietoa eri maiden sosiaaliturvajärjestelmistä. Viimeisten kymmenen vuoden aikana metodologia on käytetty enenevässä määrin vertailevissa tutkimuksissa ja samalla se on vakiinnuttanut asemansa yhtenä varteenotettavana ja käyttökelpoisena välineenä. Tästä huolimatta suomalaista kirjallisuutta menetelmästä ei juurikaan ole.

* Kiitos VTM Henna Isoniemelle ja valt.yo. Anniina Raitaselle tarkentavista kommentteista.

¹ Metodille ei ole vakiintunutta käsitettä, esimerkiksi suomen kielessä esiintyy ainakin seuraavat määritelmät: kuvitteellinen laskentamalli ja fiktiivinen mikrosimulaatio (Hiilamo 2002; Parpo 2004).

Tämä opetusmoniste käsittelee malliperhemetodin käyttöä kansainvälisissä vertailuissa. Tavoitteena on antaa perus- ja jatko-opiskelijoille perustiedot metodin keskeisistä periaatteista. Opetusmonisteessa käytetään käsitettä malliperhemetodi, joka on suora käänös kansainvälisessä kirjallisuudessa usein käytetystä käsitteestä ”model family method”². Monisteen rakenne on seuraava: Sen ensimmäisessä luvussa esitellään metodin periaatteita ja tavoitteita. Tämän jälkeen tuodaan esiin, miten aiemmissa tutkimuksissa on hyödynnetty metodia. Suuri osa monisteesta on omistettu metodin käytännön soveltamisen esittelyyn, jolloin keskeisessä asemassa ovat malliperheitä koskevat oletukset ja valinnat. Monisteen lopussa pohditaan metodin vahvuuksia ja heikkouksia.

Metodin periaatteet ja tavoitteet

Vertailevat tutkimukset ovat usein olleet laajoja järjestelmäkuvauksia, joiden tuottama tieto on koskenut järjestelmän rakenteita, keskeisiä piirteitä tai siihen käytettyjä kustannuksia. Laajat järjestelmäkuvaukset eivät ole tuottaneet tietoa siitä, miten sosiaalipoliittiset järjestelmät toimivat sen väestöryhmän kohdalla, jolle tulonsiirto on tarkoitettu. Malliperhemetodin tavoitteena on nimenomaan vastata tähän tiedon tarpeeseen. Metodia hyödyntävissä vertailevissa tutkimuksissa kiinnostuksen kohteena on tulonsiirtojärjestelmän yksilöille ja/tai perheille tuottama toimeentulon taso. Malliperhemetodin etuna on pidetty juuri sen tuottamaa yksilötason tietoa (ks. lisää metodin eduista kohdasta metodin vahvuudet ja heikkoudet).

Kansainvälisissä vertailuissa yksi keskeinen ongelma on liittynyt järjestelmien yhdenmukaiseen vertailuun. Miten esimerkiksi verrata keskenään maittain suuresti eroavia työttömyysturvajärjestelmiä, kun joissain maissa työttömyysturvajärjestelmä on vakuutusmaksuperusteinen ja joissain maissa on olemassa ainoastaan tasasuuruinen perustyöttömyysturva. Verrattaessa yhteismitattomia tilanteita yksi tapa ratkaista tämä ongelma on käyttää malliperheitä. Malliperhemetodin tavoitteena on tehdä maiden tulonsiirtojärjestelmien vertaaminen mahdolliseksi. Perusidea on yksinkertainen: tavoitteena on luoda esimerkkitapauksia, malliperheitä, joiden avulla tarkastellaan eri

² Jossain yhteyksissä myös model family technique tai model family analysis.

maiden järjestelmiä. Kiinnostuksen kohteena on, miten eri järjestelmät kohtelevat tietynlaisia perheitä tietyntyyppisissä tilanteissa.

Lähtökohtana on malliperheiden olosuhteiden vakiointi, jolloin perhettä koskevat oletukset, esimerkiksi perheen jäsenten ikä, työttömyyden kesto ja tulot, ovat yhtenäisiä kussakin maassa. Malliperheille lasketaan valittujen oletusten perusteella verot ja sosiaalietuudet voimassa oleviin säädöksiin perustuen. Saadun tiedon pohjalta voidaan kuvata ja verrata eri maiden tulonsiirtojärjestelmien toimimista yksilötasolla – sitä, mitkä ovat malliperheen tilanne ja tulot kussakin maassa. Malliperheiden muodostaminen edustaa eräänlaista kuvitteellista laskentamallia, jossa järjestelmän toimivuutta tarkastellaan fiktiivisten perheiden avulla. Periaatteena on, että malliperheistä tehdään oletuksia niin paljon, että järjestelmiä voidaan verrata ”like with like”. Malliperheiden käyttö edellä kuvatun tapaan mahdollistaa maiden välisten yhteismitattomien säännösten tekemisen yhteismitallisiksi.

Jonathan Bradshaw (1994) on jaotellut vertailevia tutkimuksia kahden ulottuvuuden perusteella (kuviot 1): ensinnäkin sen mukaan, edustavatko tutkimukset makro- vai mikrotason tarkastelua ja toiseksi sen mukaan, tarkastelevatko ne järjestelmiä ja niiden ominaisuuksia (input) vai järjestelmien tuottamia tuotoksia (output). Makrotason tutkimuksissa on pyritty selittämään hyvinvointivaltion lähtökohtia ja kehitystä sekä arvioimaan sosiaalipolitiikan yhteiskunnallisia vaikutuksia. Makro viittaa siihen, että sosiaalipolitiikan ja sen vaikutusten tarkastelu tapahtuu aggregaatti eli koko yhteiskunnan tasolla. Mikrotason tutkimuksissa on puolestaan tutkittu jotakin tiettyä sosiaalipolitiikan aluetta ja sen toteutumista ennen kaikkea yksilötasolla. Makrotason vertailevat tutkimukset ovat olleet mikrotason tutkimuksia teoreettisempia. Mikrotason tutkimusten tavoitteet ovat olleet selkeästi pragmaattisempia ja niiden teoreettinen kontribuutio on ollut pienempi suhteessa makrotason tutkimuksiin.

	Panos (inputs)	Tuotos (outputs)
Makro	1	2
Mikro	3	4

KUVIO 1. Vertailevien tutkimusten luokittelu (Bradshaw 1994, 439)

Ensimmäiseen ryhmään kuuluvissa tutkimuksissa on kuvailtu ja selitetty hyvinvointivaltion kehitystä (ks. esim. Flora & Heidenheimer 1987). Tutkimukset, jotka luokituvat toiseen ryhmään, ovat puolestaan tarkastelleet hyvinvointivaltiollisten toimenpiteiden taloudellisia ja yhteiskuntapoliittisia vaikutuksia (ks. esim. Cameron 1985). Kolmanteen ryhmään luokiteltavissa tutkimuksissa on verrattu tiettyä tulonsiirto- tai palvelujärjestelmää. Tyypillisiä kysymyksiä, joita niissä on verrattu, ovat olleet tarkasteltavan järjestelmän rakenne, hallinnointi, kohderyhmä, tuen määrittäminen, saantiehtot ja etuuden taso (ks. esim. Palme 1990). Neljännen ryhmän vertailevissa tutkimuksissa on taas tutkittu hyvinvointivaltiollisten toimenpiteiden seurauksia yksilöille, perheille tai kotitalouksille. Tällöin kiinnostuksen kohteena ovat olleet esimerkiksi tulonsiirtojärjestelmien köyhyyttä vähentävien vaikutukset (ks. esim. Mitchell 1991). Malliperhemetodia hyödyntävät tutkimukset luokitellaan tässä jaottelussa kolmanteen ryhmään. Yhtäältä niissä tarkastelun kohteena ovat yksilöt ja kotitaloudet ja toisaalta ne tutkivat nimenomaan järjestelmän ominaisuuksia.

Malliperhemetodia käyttäneissä tutkimuksissa kiinnostuksen kohteena on järjestelmien toimiminen yksilötasolla. Tyypillisin tutkimuskysymys on ollut tarkastelun kohteena olleen järjestelmän tai järjestelmien tuottaman toimeentuloturvan tason vertaaminen, esimerkiksi mikä on perhepoliittisten etuuksien suuruus tarkasteltavissa maissa (ks. esim. Bradshaw & Finch 2002) tai mikä on viimesijaisen sosiaaliturvan taso eri maissa (ks. esim. Eardley ym. 1996). Tutkimuskohteena on ollut järjestelmän takaamaan turvan reaalin, absoluuttinen taso. Tämän lisäksi useissa tutkimuksissa on verrattu tulojen rakennetta, esimerkiksi sitä, miten suuren osan perhepoliittiset edut muodostavat perheen tuloista eri maissa ja mikä on esimerkiksi yhden huoltajan perheen kohdalla elatustuen osuus (ks. esim. Ditch ym. 1996).

Useimmissa tapauksissa on lisäksi tutkittu toimeentuloturvan suhteellista tasoa. Tällöin tulonsiirtojen määrää on tarkasteltu suhteessa esimerkiksi keskiansioihin (ks. esim. Heikkilä & Keskitalo 2001). Sosiaalipolitiikan toimivuuden arvioinnin näkökulmasta tieto tulonsiirtojärjestelmän takaamasta suhteellisesta toimeentulotasosta on useimmin relevantimpaa kuin absoluuttisesta, reaalisesta tasosta. Tulonsiirtojärjestelmien yhtenä keskeisenä tavoitteena on kohtuullisen elintason ja yhteiskunnan vallalla olevaan elämäntasoon osallistumisen turvaaminen. Mikäli sosiaaliturvan taso jää kauaksi esimerkiksi väestön keskiansioista, voidaan sosiaalipolitiikan tavoitteiden arvioida

toteutuneen heikosti. Vertailukelpoisen tiedon vuoksi keskiansioina on usein käytetty OECD:n tuottamaa tietoa keskiverto teollisuustyöntekijän palkasta (APW, average production worker's wage).

Joissakin tapauksissa on tutkittu myös toimeentuloturvan tasoa suhteessa määriteltyyn köyhyysrajaan (ks. esim. Heikkilä & Keskitalo 2001; Behrendt 2002; Kuivalainen 2004). Tällöin kiinnostuksen kohteena on ollut se, missä määrin tulonsiirtojen taso on sellainen, että se pystyy turvaamaan perheitä köyhyydeltä. Tällainen tarkastelu on ollut yleistä etenkin vähimmäisturvan kohdalla, jossa tukien lähtökohtaisena tavoitteena on köyhyyden vähentäminen. Castles ja Mitchell (1992) ovat todenneet, että tulonsiirtojärjestelmien arvioinnissa kaikkein keskeisintä on nimen omaan niiden köyhyyttä vähentävä vaikutus.

Yksi tavanomainen tarkastelutapa malliperhemetodia käyttäneissä tutkimuksissa on ollut tulonsiirtojärjestelmän takamaan toimeentulotason tarkastelu suhteessa aiempiin tuloihin. Tämä on ollut yleistä etenkin vakuutusmaksuperäisten, ansiosidonnaisten etuuksien, kuten työeläkkeen, kohdalla. Tällöin on arvioitu tulonsiirtojärjestelmän kykyä tuottaa sen piirissä oleville henkilöille kohtuullinen elintaso. Suhdetta, joka kuvaa sosiaaliturvaetuuden ja työssäolon aikaisen ansiotulojen suhdetta, kutsutaan korvaavuusasteeksi tai -tasoksi (replacement rate). Käsitteenä se viittaa yksinkertaisesti siihen, missä määrin etuus korvaa aiempia tuloja.

Yhtäältä metodia on käytetty tutkimuksissa, joissa kiinnostuksen kohteena ovat olleet tulonsiirtojärjestelmien kannustinvaikutukset. Tällöin tarkasteltavan sosiaaliturvaetuuden tasoa on verrattu esimerkiksi vaihtoehtoiseen tilanteeseen, jossa perhe olisi kokopäiväisessä työssä. Näin on voitu arvioida muun muassa sosiaaliturvaetuuksien marginaaliveroastetta ja niiden vaikutusta esimerkiksi äitien työssäkäyntiin (ks. esim. Whiteford & Bradshaw 1994; Shaver & Bradshaw 1995).

Malliperhemetodia hyödyntäville tutkimuksille on ollut ominaista myös vertailevan tutkimuksen traditiolle tyypillinen maiden välisten eroavaisuuksien ja samankaltaisuuksien paikantaminen ja näiden piirteiden selittäminen. Tutkimukset ovat kuvailleet tuen tasossa ja tulopakettien rakenteessa ilmeneviä maiden välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä. Näitä eroja ja yhtäläisyyksiä maiden ja perhetyyppien välillä on selitetty

eroavilla hyvinvointivaltiotyypeillä ja sosiaalipoliittisilla malleilla (ks. esim. Nelson 2003).

Malliperhemetodin käyttö edellyttää tarkastelun kohteena olevan tulonsiirtojärjestelmän kattavaa ja perinpohjaista tuntemusta. Monestikaan ei ole mielekästä tarkastella ainoastaan tietyn järjestelmän tuottaman toimeentulon tasoa, vaan usein tutkimustehtävänä on ollut myös järjestelmän keskeisimpien piirteiden kuvaus ja ominaisuuksien vertailu (ks. esim. SZW 1995). Järjestelmien ominaisuudet selittävät tuen tasossa ilmeneviä eroja, siksi institutionaalinen vertailu on ollut erittäin keskeisessä asemassa metodia hyödyntävissä tutkimuksissa.

Metodin käyttö aiemmissä tutkimuksissa

Malliperhemetodia hyödynnettiin ensimmäisen kerran 1980-luvun vaihteessa ilmestyneissä vertailevissa perhepoliittisissa tutkimuksissa (Bradshaw & Piachaud 1980; Kahn & Kamerman 1983; 1988; 1989). Metodia on sittemmin käytetty paljon nimenomaan perhepolitiikan vertailevissa tutkimuksissa (ks. esim. Bradshaw ym. 1993; Ditch ym. 1996; Kilkey 2000; Hiilamo 2002; Bradshaw & Finch 2002; Hakovirta 2006). 1990-luvulla metodin käyttö on yleistynyt, ja sen avulla on tarkasteltu etenkin viimesijaisen sosiaaliturvan järjestelmiä (Szw 1995; Eardley ym. 1996; Heikkilä & Keskitalo 2001; Behrendt 2002; Heikkilä & Kuivalainen 2002; Nelson 2003; Kuivalainen 2004). Metodia on hyödynnetty myös muun muassa asumistukijärjestelmiä (Kemp 1997) ja työttömyysturvajärjestelmiä (SZW 1995; Papadopoulos 1997) koskevissa tutkimuksissa. Nämä tutkimukset ovat osaltaan kehittäneet metodia, vaikkei monessakaan tutkimuksessa olla esitelty laajemmin sen yksityiskohtaisempaa käyttöä.

Vertailevia hyvinvointivaltiotutkimuksia on jaoteltu sukupolviin (Esping-Andersen 1989, 18-20). Ensimmäisen polven vertailevat tutkimukset tarkastelivat hyvinvointivaltion kasvua selittäviä tekijöitä (ks. esim. Wilensky 1975). Näissä tutkimuksissa keskeinen indikaattori oli sosiaalimenojen bruttokansantuoteosuus. Toisen sukupolven vertailevat tutkimukset siirtyivät sosiaalimenotarkastelusta tutkimaan hyvinvointivaltion luonnetta. Näissä tutkimuksissa tarkastelun kohteena ovat olleet eri toimintatavat ja -mallit tuottaa hyvinvointia. Toisen sukupolven tutkimuksissa

keskiössä ovat hyvinvointivaltiotypologiat. Maiden luokittelu perustuu monessa tutkimuksessa tulonsiirtojärjestelmien kelpoisuus- ja saantiehtoihin sekä niiden tuottamaan toimeentuloturvan tasoon, etenkin etuuden korvaavuusasteeseen (esim. Korpi & Palme 1998). Kolmannen sukupolven vertailevat tutkimukset ovat tarkastelleet hyvinvointivaltion vaikutuksia köyhyyden ja tulonjaon näkökulmasta (esim. Mitchell 1991).

Malliperhemetodia on hyödynnetty etenkin toisen sukupolven vertailevissa tutkimuksissa. Sosiaalipolitiikan ehkä tunnetuimman ja viitatuimman teoksen, Gøsta Esping-Andersenin (1990) *Three worlds of welfare capitalism*, keskeisimmät analyysit³ perustuvat malliperhemetodille. Myös monissa muissa tämän sukupolven, erityisesti Tukholman yliopiston Social forskning instituutissa tehdyissä, tutkimuksissa on käytetty malliperheitä, joille on laskettu tehtyjen oletusten perusteella sosiaaliturvan korvaavuusasteita (ks. esim. Palme 1990; Kangas 1991; Wennemo 1994; Korpi & Palme 1998; Carroll 1999). Useimmissa tapauksissa käytettyä menetelmää ei kuitenkaan välttämättä ole kutsuttu malliperhemetodiksi, vaikka periaatteet ja käytännön toteutus vastaavatkin tässä esiteltävää metodia.

Malliperhemetodia on tutkimuksissaan ja raporteissaan hyödyntänyt viime vuosien aikana etenkin OECD. Se on useamman vuoden ajan julkaissut muun muassa *Benefits and wages* sarjaa, jossa on laskettu usealle malliperheelle muun muassa työttömyysturva-, asumistuki- ja perhetukietujen tasot. Aineisto on saatavilla OECD:n sivuilta excel-tiedostoina (www.oecd.org).

Kansainvälisten vertailevien tutkimusten ohella metodia on hyödynnetty myös kansallisissa tutkimuksissa. Se soveltuu erinomaisesti muun muassa sellaisiin tutkimuksiin, joissa tutkimustehtävänä on selvittää sosiaaliturvaan tehtyjen muutosten vaikutusta kotitalouden tuloihin (ks. esim. Kosunen 1997). Toisaalta menetelmää voidaan soveltaa silloin, kun tarkastellaan tulojen vaikutusta saatavaan etuuteen. Tällöin kiinnostuksen kohteena voivat olla esimerkiksi sosiaaliturvan kannustinvaikutukset (ks. esim. Kangas & Ritakallio 1994; Virén 1994; 1995; Hiilamo ym. 2004). Yhtäältä menetelmää voidaan käyttää arvioitaessa tietyn lakiuudistuksen vaikutuksia

³ Dekommodifikaatio-indeksi muodostuu viidestä muuttajasta, joista ensimmäinen on minimieläkkeen nettotaso suhteessa keskiansioihin yksin asuvalle ja toinen keskieläkkeen korvaavuustaso yksin asuvalle (Esping-Andersen 1990, 47-48).

kotitalouden käytettävissä oleviin tuloihin (ks. esim. Parpo 2006). Menetelmää on käytetty myös tutkimuksissa, joissa tavoitteena on yhtäältä tutkia nykyisen toimeentuloturvan järjestelmän toimimista erityyppisille ja eri tilanteissa eläville lapsiperheille että pohdittaessa tulonsiirtojärjestelmän uudistamista (ks. esim. Rönkkö 1995).

Malliperheiden valinta ja niitä koskevat oletukset

Metodin käytössä oleellisinta on esimerkkiperheiden valinta – miten monta ja minkälaisia perheitä tutkimukseen sisällytetään. Tähän kysymykseen ei ole olemassa yhtä oikeaa vastausta. Ensisijassa perheiden valinta määräytyy tutkimustehtävän perusteella. Systemaattisesti ja tarkasti määritelty tutkimustehtävä rajaa tarkastelun tietynlaisiin perheisiin ja tilanteisiin. Valintojen lukumäärä riippuu tutkimusongelmasta. Valintoja on tehtävä niin paljon kuin kyseisen tutkimusongelman ratkaisemisessa on oleellista ja tarpeen. Perheiden valintaa ohjaa luonnollisesti tarkasteltava tulonsiirtojärjestelmä ja sen keskeisimmät ominaisuudet. Malliperheet määräytyvät tarkasteltavan sosiaaliturvaetuuden luonteen mukaan. Jos tutkimuskohteena on esimerkiksi työeläkejärjestelmä, on luonnollista että malliperheet ovat sellaisia, jotka kuuluvat tällaisen järjestelmän piiriin.

Malliperheitä ja niiden olosuhteita määriteltäessä tulee ratkaista muun muassa se, edustavatko perheet niin sanottuja ääritapauksia vai tyypillisiä, keskivertotapauksia. Valtaosa aiemmista tutkimuksista on pyrkinyt tarkastelemaan tyypillisesti tukea saavia perheitä. Tämä johtunee suuremmaksi osaksi tutkimustiedon vähäisyydestä. Tällaisessa tilanteessa on katsottu tärkeämpänä tuottaa tietoa, miten järjestelmät toimivat suurimman osan kohdalla enemmän kuin tietyn marginaaliryhmien kohdalla. Silloin kun tavoitteena on ollut tukea tyypillisesti saavien perheiden tarkasteleminen, on malliperheitä muodostaessa hyödynnetty tilastotietoa tuen saajista. Näin on voitu osaltaan ”haarukoida” keskivertoperheitä. Yhtäältä tilastotietoa voidaan hyödyntää myös niissä tapauksissa, joissa kiinnostuksen kohteena ovat ns. poikkeavat tapaukset. Useimmissa maissa tuotetaan tilastotietoa eri etuuksien saajista. Suomessa tällaista tietoa tuottavat muun muassa Kansaneläkelaitos, Stakes ja Eläketurvakeskus. Malliperheitä muodostaessa aiempien tutkimusten hyödyntäminen on myös tärkeää.

Näin saadaan tietoa yhtäältä siitä, mitä tiedetään aiempien tutkimusten perusteella ja toisaalta siitä, mikä on alan tutkimustraditio (ks. esim. Kuivalainen 2004, 74-76, 223-224). Yhtenä periaatteena malliperheiden valinnassa on usein ollut lisäksi se, että valitut perheet mahdollisimman hyvin ja monipuolisesti havainnollistaisivat tarkasteltavan tulonsiirtojärjestelmän toimivuutta eri tilanteissa.

Aiemmissä tutkimuksissa käytetyt malliperheet ovat vastanneet vakiintuneita *perhetyyppejä*. Nämä ovat olleet yksinasuva, yksinhuoltaja, lapseton pariskunta ja kahden huoltajan lapsiperhe. Perhetyypeistä yksinkertaisin tarkastelun kohde on yksinasuvan perhe. Tällöin tarkastelun ulkopuolelle suljetaan puolison ja lasten merkitys tarkasteltavan sosiaaliturvan määräytymisessä ja heidän vaikutuksensa tulotasoon. Jos perhetyypiksi valitaan lapseton pariskunta, tutkimuksen yhtenä kiinnostuksen kohteena on tarkastella puolison vaikutusta. Mikäli malliperheiksi valitaan sekä lapsettomia että lapsiperheitä, on tutkimuksen kiinnostuksen kohteena se, miten tulonsiirtojärjestelmien tuoma toimeentulontaso eroaa lapsen myötä. Mikäli tutkimukseen valitaan ainoastaan lapsiperheitä, niin tällöin tarkastelu voi kohdentua toisaalta siihen, miten etuudet eroavat yhden ja kahden huoltajan lapsiperheiden välillä tai toisaalta siihen, miten lasten lukumäärä ja ikä vaikuttavat etuuden tason. Miten monta perhetyyppeä tutkimukseen valitaan, liittyy ensi sijassa tutkimustehtävään ja sen laajuuteen. Yleistäen voidaan sanoa, että mitä enemmän perhetyyppejä, sitä haasteellisempi tutkimustehtävä.

Metodia hyödyntävissä tutkimuksissa tulee perhetyypin lisäksi määritellä yksityiskohtaisemmin perheen ja sen jäsenten ominaisuuksia. Jotta yhdenmukainen vertailu voidaan toteuttaa, on välttämätöntä tehdä valintoja ja oletuksia perheiden tilanteista. Valittavana on muun muassa lasten lukumäärä, perheen jäsenten ikä, muut tulot, asumismuoto ja -paikka.

Mitä tulee perheenjäsenten *ikää* koskeviin oletuksiin, niin myös nämä ovat yhteydessä tutkittavaan etuuteen ja tutkimustehtävään. Joidenkin sosiaaliturvaetuuksien kohdalla ikää koskevat oletukset ovat keskeisemmässä roolissa kuin toisten. Esimerkiksi perhepoliittisissa etuuksia tutkittaessa lasten iällä on oleellinen merkitys, koska muun muassa lapsilisän taso vaihtelee monissa maissa lapsen iän mukaan. Useimmissa maissa pienten lasten perheille on olemassa toisenlaisia etuuksia kuin kouluikäisille lapsille.

Tulosten on todettu vaihtelevan suurestikin lapsen iän mukaan (ks. esim. Behrendt 2002). Silloin, kun tutkimustehtävänä on verrata ennemminkin perherakenteen kuin iän vaikutusta tuloksiin, on suositeltavaa, että ikä vakioidaan. Mikäli tutkimustehtävänä on puolestaan tarkastella esimerkiksi sitä, miten leskeneläkkeet eroavat nuoren ja iäkkään lesken välillä, iän sijasta kannattaa yhdenmukaistaa perhetyyppi, jolloin voidaan tarkastella selkeämmin iän vaikutusta. Tutkimuksen tavoitteena voi olla näiden molempien tekijöiden tarkastelu, kuten tutkimuksessani viimesijaisesta sosiaaliturvasta (Kuivalainen 2004). Tutkimuksessa malliperheitä oli yhteensä seitsemän. Perhetyypeinä oli yhden aikuisen, kahden aikuisen, lapsettoman kahden aikuisen sekä yhden ja kahden huoltajan lapsiperheet. Aikuisten perheenjäsenten ikä oli vakio 40 vuotta, ensimmäisen lapsen ikä oli 5 vuotta ja toisen lapsen ikä 7 vuotta. Tämän lisäksi yhden aikuisen kohdalla tarkasteltiin eri-ikäisten yhden aikuisten kotitalouksia: aikuinen (ikä vakio 40 vuotta), nuori aikuinen (ikä 20 vuotta) ja iäkäs yksin asuva (ikä 70 vuotta). Näin voitiin verrata sekä sitä, miten tuen taso eroaa eri perhetyyppien kesken että sitä, miten se eroaa eri-ikäisten perheiden kesken.

Joidenkin sosiaaliturvaetuuksien kohdalla myös *sukupuoli* vaikuttaa maksettavaan etuuteen, näin on esimerkiksi leskeneläkkeen kohdalla useimmissa maissa. Tällöin on välttämätöntä tehdä myös sukupuolta määritteleviä oletuksia. Tutkimustehtävänä voisi olla esimerkiksi se, miten mies- ja naislesken saamat tulonsiirrot eroavat OECD-maissa. Malliperhemetodin käyttö edellyttää tarkastelun kohteena olevan tulonsiirtojärjestelmän kattavaa ja perinpohjaista tuntemusta, jotta voidaan tehdä niin monesta asiasta oletuksia kuin yhdenmukainen vertailu vaatii. Tutkittavat sosiaaliturvaetuudet asettavat erilaisia vaatimuksia tehtäville oletuksille. Esimerkiksi työttömyysturvajärjestelmää tutkittaessa keskeiset oletukset koskevat työttömyyden kestoa ja työssäoloaikaa, eläkejärjestelmää käsittelevissä tutkimuksissa täytyy yksityiskohtaisesti määritellä puolestaan perheenjäsenten työhistoria ja sairausvakuutusjärjestelmiä tutkittaessa sairauden laatu ja sairausjakson kesto ja niin edelleen. Joidenkin etuuksien kohdalla perheenjäsenten *siviilisäätty* saattaa vaikuttaa tarkastelun kohteena olevaan etuuteen. Useimmissa tapauksissa on kahden aikuisen perheiden kohdalla oletettu, että puoliset ovat avioliitossa. Tutkimustehtävänä voisi olla esimerkiksi avo- ja avioliitossa ja rekisteröidyssä parisuhteessa olevien pariskuntien vertailu.

Malliperheiden *ansiotuloja* koskevilla oletuksilla on merkittävä osa. Oletukset voivat koskea joko aiempia tai nykyisiä ansiotuloja. Ansiosidonnaiset sosiaaliturvaetuudet määrittyvät useimmissa tapauksissa henkilön aiempien työtulojen perusteella. Esimerkiksi eläketurvan suuruutta laskettaessa täytyy määritellä henkilön työhistorian keston lisäksi ansiotaso. Tällöin on usein oletettu ansiotulojen vastaavan teollisuustyöntekijän keskiansiotasoa ja työhistorian pituudeksi on määriteltä 40 vuotta. Samalla on kuitenkin tuotu esiin, että tämä oletus on hyvin yksinkertaistava (Eardley 1996, 61). Oletukset nykyisten, tarkasteluhetken ansiotulojen tasosta on keskeisessä roolissa etenkin silloin, kun tarkastellaan ansiotulojen yhteyttä saatavaan sosiaaliturvaetuuden määrään. Erityisesti tulosidonnaisten ja tarveharkintaisten etuuksien kohdalla ansio- ja muita tuloja koskevilla oletuksilla on keskeinen merkitys. Tyypillisesti tässäkin on käytetty oletusta keskimääräisestä keskiansiosta. Tämän ohella on joissakin tutkimuksissa määriteltä keskiansiota x osaa korkeammat tai matalammat tulot, esimerkiksi kaksikolmasosaa keskiansiosta (ks. esim. Ditch ym. 1996). Viimesijaista sosiaaliturvaa tarkastelevissa tutkimuksissa on usein oletettu, ettei kukaan perheenjäsenistä ole ansiotyössä (esim. Eardley ym. 1996; Kuivalainen 2004). Lisäksi on oletettu, ettei perheellä ole *omaisuustuloja* tai oikeutta ansiosidonnaiseen sosiaaliturvaan. Näin on voitu tutkia sitä, minkä tasoisen toimeentulon viimesijainen sosiaaliturva eri maissa takaa heikoimmassa tilanteessa oleville perheille. Tätä on kutsuttu ”worst case” -skenaarioksi (Ditch ym. 1996, 72). Perheen ansio- ja omaisuustuloja koskevat oletukset ohjautuvat merkittävässä määrin niin ikään tutkittavan sosiaalietuuden ja tutkimusongelman perusteella. Usein on myös auki kirjoitettu se oletus, että tulojen odotetaan jakautuvan tasan perheenjäsenten kesken, vaikka tutkimukset ovat osoittaneet tilanteen olevan usein erilainen (ks. esim. Pahl 1989).

Tutkimuksissa tulee lisäksi määritellä *asuinpaikka* ja tarkastelun *ajankohta*. Useimmissa maissa asuinpaikka vaikuttaa jossain määrin tuloksiin. Esimerkiksi Suomessa tuen taso eroaa joidenkin etuuksien kohdalla kuntaluokan mukaan. Myös verotuksen kohdalla asuinpaikalla on vaikutusta, esimerkiksi Suomessa kunnallisverotuksen muodossa. Tarkastelun ajankohta tulee myös määritellä yksityiskohtaisesti, esimerkiksi tammikuun ensimmäinen päivä 2007 tai heinäkuun viimeinen päivä 2000. Useissa maissa sosiaaliturvaetuuksien määräytymisperusteet tai tuen taso indeksikorotusten myötä muuttuvat jossain vaiheessa kalenterivuoden aikana.

Loppuosa tästä luvusta on omistettu *asumismenoja* koskeville oletuksille. Vaikeimmat perheiden olosuhteita koskevat oletukset liittyvät asumiseen. Miten formalisoida asuminen niin, että yhdenmukainen vertailu on mahdollista? Asumiskustannukset eroavat maittain, samoin asuntojen koko, ikä ja sijainti vaihtelevat. Asumiskustannuksiin vaikuttaa lisäksi se, miten asumiskustannuksia kussakin maassa tuetaan. Tässä on havaittu maiden välillä suuria eroja (Kemp 1997). Asumisen formalisoinnin vaikeudesta johtuen useimmat tutkimukset ovat poissulkenet asumiskustannukset tarkastelusta.

Asumismenojen huomioimisella on kuitenkin todettu olevan merkittäviä vaikutuksia saatuihin tuloksiin maiden välisistä eroista (ks. esim. Castles 1998; Ritakallio 2003; Kuivalainen 2003). Asumismenojen huomioon ottamisen tärkeyttä puoltaa asumisen keskeinen asema yksilöiden hyvinvoinnille ja asumismenojen merkittävä osuus kotitalousmenoista. Asuminen on ihmisen elämisen kannalta keskeinen perustarve (Doyal & Gough 1991). Asumiskustannukset vaikuttavat oleellisesti perheiden käytettävissä oleviin tuloihin ja ne ovat suurin kotitalouden yksittäinen kulutusmeno. Etenkin pienituloisten perheiden kohdalla asumismenot muodostavat muita tuloryhmiä suuremman osan menoista (ks. esim. Niemelä 2004).

Asumista koskevista oletuksista onkin sanottu että ”*Basically the problem of housing is not resolvable – any solution is arguable the least bad*” (Bradshaw & Finch 2002, 19). Osittain ehkä asumismenojen formuloinnin haasteellisuudesta johtuen asumista koskevat oletukset vaihtelevat suuresti tutkimusten välillä, eikä alalle ole vakiintunut yhtä hyväksi katsottua tapaa.

Asumista koskevat oletukset ovat niin ikään sidoksissa tutkimuskohteeseen. Esimerkiksi tutkiessani viimesijaista sosiaaliturvaa eri Euroopan maissa malliperheiden oletettiin asuvan julkisen sektorin omistamissa vuokra-asunnoissa. Näin malliperheiden tilanne vastasi mahdollisimman hyvin aiemmissä tutkimuksissa esitettyjä tuloksia ja tilastotietoja: vuokralla asuminen on tyypillisin *asumismuoto* toimeentulotuensaajilla ja toimeentulotuen saajia on suhteellisesti eniten suurissa kaupungeissa (Fridberg ym. 1993; Salonen 1993, 124). Myös muidenkin pienituloisille tarkoitettujen etuuksien kohdalla tällainen oletus on perusteltu, koska todennäköisyys omistusasuntoon on pienituloisilla kotitalouksilla pienempi kuin keski- tai suurituloisilla (Kemeny 1981).

Asumismuodon lisäksi tulee määritellä myös muita asumiseen liittyviä asioita. Asumiskustannuksiin vaikuttaa luonnollisesti *asunnon koko*, johon vaikuttaa puolestaan perheen koko. Asunnon koko ja asumiskustannukset ovat joissain tutkimuksissa määritelty kaikille malliperheille yhteneviksi riippumatta perheen jäsenten lukumäärästä (Bradshaw & Finch 2002), kun taas joissain tutkimuksissa asunnon koko on eronnut perhetyypeittäin. Esimerkiksi Tony Eardley ym. (1996, 113) määrittivät tutkimuksessaan asuntojen koot seuraavasti: yhden aikuisen muodostaman malliperheen oletettiin asuvan yhden makuuhuoneen huoneistoissa, yksinhuoltajan ja lapsettoman pariskunnan kahden makuuhuoneen ja kahden huoltajan lapsiperheen kolmen makuuhuoneen asunnossa. Asunnon kokoa määriteltäessä tulee huomioida, että joissakin maissa, kuten Suomessa ja Ruotsissa, asumistuki perustuu neliömääriin, jolloin asunnon koko tulee määritellä yksityiskohtaisemmin. Lisäksi esimerkiksi Suomessa vaikuttaa asunnon rakennus- / peruskunnostusvuosi asumistuen suuruuteen. Tässäkin yhteydessä pätee useampaan otteeseen esiin tuotu lähtökohta; oletuksia tulee tehdä niin paljon, että yhdenmukainen vertailu maiden välillä on mahdollista.

Aiemmissa tutkimuksissa *asumiskustannusten taso* on määritelty hyvin eri tavalla. Asumiskustannukset on jossain tapauksissa määritelty suhteessa keskiansioihin. Esimerkiksi OECD:n (1998) viimesijaista sosiaaliturvaa koskevassa tutkimuksessa vuokran suuruus vastasi 20 prosenttia teollisuustyöntekijän keskiansioista. Joissakin tutkimuksissa kansallisia informanteja on pyydetty määrittelemään vuokrataso määritellyille asumismuodoille ja -tasolle (esim. Eardley ym. 1996). Osassa tutkimuksista asumiskustannukset on määritelty sellaisiksi, että ne vastaavat kussakin maassa keskiansiotasoisien teollisuustyöntekijän tyypillisiä asumiskustannuksia (esim. SZW 1995). Ei ole yhdentekevää, miten asumiskustannustason määrittelee. Tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin asumiskustannusten vaikutusta maiden välisiin tuloksiin kolmen vuokratason kautta, osoitettiin asumismenojen tasolla olevan oleellinen merkitys maiden välisiin eroihin (ks. Kuivalainen 2003). Asumiskustannusten taso oli määritelty kansallisten lähteiden perusteella vastaamaan keskimääräistä vuokratasoa, keskimääräisten asumiskustannusten ohella käytettiin matalaksi kutsuttua asumiskustannusten tasoa, joka vastasi 75 % keskimääräisestä vuokrasta ja korkeaksi kutsuttua asumiskustannusten tasoa, joka vastasi puolestaan 125 % keskimääräisestä vuokrasta.

Asumismenojen ohella malliperheiden mahdollisiin *muihin menoihin*, kuten päivähoitoon, kouluun ja terveydenhuoltoon, liittyvät oletukset ovat keskeisiä, jos tutkimuksen tavoitteena on verrata myös näiden osalta maittaisia käytäntöjä. Aivan kuten asumismenoihin liittyvien oletustenkin kohdalla, myös näiden menojen kohdalla ei ole vakiintunutta tapaa. Jokaisessa tutkimuksessa niihin liittyvät oletukset on määritelty hyvin eri tavoin. (Ks. esim. Ditch ym. 1996; Eardley ym. 1996; Heikkilä & Keskitalo 2001; Bradshaw & Finch 2002.) Aivan kuten asumiskustannusten kohdalla, oikeata tapaa ei ole olemassa, ja kaikki tavat ovat olleet tavalla tai toisella alttiita kritiikille.

Malliperhemetodissa oletukset ja valinnat ovat välttämättömiä vertailun mahdollistamiseksi, ja siten niillä on keskeinen asema metodissa. Oletuksia tulee tehdä niin paljon, että yhdenmukainen vertailu on mahdollista. Oletukset eivät aina ole tyydyttäviä, mutta vertailun mahdollistamiseksi pakollisia (ks. Eardley ym. 1996, 110). Tehdyt oletukset eivät voi olla mielivaltaisia, vaan tieteellisessä tutkimuksessa niiden tulee olla perusteltuja ja systemaattisia. Tutkijan tulee esittää argumentit tehdyille valinnoilleen. Niin ikään tutkijan tulee pohtia oletusten ja valintojen vaikutusta – niin tehtyjen kuin tekemättä jätettyjen. Tämä vaatii kriittisyyttä ja avoimuutta. Tehdyt valinnat ja oletukset vaikuttavat tuloksiin ja saatuun kuvaan maiden välisistä eroista (ks. esim. Kuivalainen 2004). Tämän vuoksi tutkimuksessa tulisi tehdä mahdollisimman paljon sensitiivisyystestausta. Tutkijan tulee testata, missä määrin tulokset riippuvat esimerkiksi käytetystä ekivalenssiskaalasta (ks. seuraava luku). Valintojen perustelu ja systemaattinen oletusten teko sekä niiden kriittinen arviointi erottaa tieteellisen tutkimuksen selvityksestä tai sanomalehtiartikkeleista.

Vertailuun liittyviä muita tekijöitä

Yhdenmukaisen vertailun mahdollistamiseksi tulee huomioida lisäksi ainakin seuraavat kaksi keskeistä tekijää: miten verrata keskenään erikokoisia perheitä sekä eri maiden valuuttoja ja hintatasoja. Edellinen kysymys liittyy ekivalenssiskaalojen eli kulutusyksikköjen ja jälkimmäinen ostovoimapariteettien käyttöön.

Erilaisille malliperheille lasketut tulot eivät ole sellaisenaan vertailukelpoisia. Suuressa perheessä tulot ovat todennäköisesti korkeammat, mutta samalla jäsentä kohti laskettu

menotarve on pienempi kuin pienessä perheessä. Suuressa perheessä on niin sanottuja skaalaetuja; suurelle ja pienelle perheelle kummallekin riittää yksi hella. Kulutusyksikköä kohti lasketuilla tuloilla voidaan verrata kooltaan ja rakenteeltaan erikokoisia perheitä toisiinsa. Kulutusyksiköiden laskutapoja on useita erilaisia. Tavanomaisemmin vertailevissa tutkimuksissa on käytetty OECD:n luomia kulutusyksikköasteikkoja eli ekvivalenssiskaaloja. Yksin asuvan aikuisen kulutusyksikkö on yksi. Ekvivalenssiskaala suhteuttaa perheen lisäjäsenten tarpeet yhden henkilön perheen tarpeisiin. Nykyisin yleisemmin käytetään OECD:n muunneltua ekvivalenssiskaalaa, jossa ensimmäinen aikuinen saa arvon yksi, muut aikuiset ja yli 13-vuotiaat lapset saavat kulutusyksikkökseen 0,5 ja kukin lapsi (0-13-vuotias) arvon 0,3. OECD:n niin sanottu alkuperäinen skaala poikkesi jonkin verran tästä uudemmasta, siinä perheen toisen ja sitä seuraavien aikuisten kulutusyksikkö oli 0,7 ja kunkin lapsen 0,5. Valitulla ekvivalenssiskaalalla on merkittävä vaikutus tulotasoihin ja perheiden tilanne voi erota huomattavastikin sen mukaan kumpaa tai mitä asteikkoa käyttää (ks. Ritakallio 2001).

Vertailevissa tutkimuksissa on luonnollista, että kansalliset valuutat muutetaan yhdenvertaisiksi. Yleisimmin käytettyjä valuuttoja ovat euro, Yhdysvaltain dollari ja Englannin punta. Vertailevissa tutkimuksissa tärkeässä asemassa on maiden välisten hintaerojen huomioiminen. Hintatasot vaihtelevat maittain: siinä, missä esimerkiksi Pohjoismaat ovat luokituneet korkean hintatason maiksi, ovat esimerkiksi Etelä-Euroopan maat tunnettuja halvemmassa hintatasostaan. Vertailevat tutkimukset ovat lähes poikkeuksetta käyttäneet ostovoimapariteettia eliminoimaan hintatasojen vaikutuksia. Ostovoimapariteetin käyttö tekee osaltaan todenmukaisemman vertailun mahdolliseksi, koska se ottaa maiden väliset erot hintatasoissa huomioon. Ostovoimapariteetin käyttöä on perusteltu muun muassa siksi, että se ei ole niin altis vaihteluille kuin valuuttakurssi.

Ostovoimapariteetin käyttöön liittyy kuitenkin monia rajoituksia (ks. esim. Bradbury & Jäntti 1999, 77-81). Sen käyttöä on kritisoitu, koska se ei anna luotettavaa, todennäköistä kuvaa kotitalouksien toimeentulosta. Erityisesti Pohjoismaissa ostovoimapariteetin käyttöön suhtaudutaan varauksellisesti, koska menetelmä ei huomioi julkisesti subventoituja palveluja, kuten terveystalouksia, jolloin se heikentää todellisen ostovoiman arvoa. Hyvinvointivaltion takaamalla palveluilla on keskeinen

merkitys etenkin pienituloisille perheille. Toinen ostovoimapariteettiin liittyvä ongelma on sen perustuminen keskimääräistä kulutuskäyttäytymistä vastaavaan hyödykekoriin. Kulutuskäyttäytyminen poikkeaa kuitenkin huomattavasti eri väestöryhmien välillä. Erityisesti hyödykekori poikkeaa sisällöltään pienituloisten kotitalouksien kulutusrakenteesta (ks. esim. Niemelä 2004). Tutkimukset ovat lisäksi osoittaneet, että ostovoimapariteetin käyttö vaikuttaa merkittävästi tutkimustuloksiin (esim. Kangas 2000). Ideaalitulanteessa tuloksia tulisi tarkastella sekä ilman että ostovoimapariteetin kanssa. Vertaamalla valuuttamääräisiä ja ostovoimapariteetilla korjattuja summia keskenään voidaan tarkastella sen käytöstä aiheutuvia vaikutuksia. Vertailevaa tietoa ostovoimapariteetin arvoista tuottavat muun muassa OECD ja Eurostat.

Metodin vahvuudet ja heikkoudet

Malliperhemetodilla, kuten muillakin menetelmillä, on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. Malliperhemetodin ansiona on, että se mahdollistaa maittain eroavien sosiaalipoliittisten järjestelmien yhdenmukaisen vertailun. Metodi tarjoaa yhden tavan ratkaista vertailevan tutkimuksen keskeisen ongelman, ja sen on osoitettu olevan käyttökelpoinen ja mielekäs vertailun väline. Metodin toisena etuna on mikrotason vertailu: sen avulla voidaan tutkia järjestelmän toimimista yksilötasolla. Perinteisissä tilastolukuihin perustuvissa järjestelmäkuvauksissa unohtavat helposti yksilöt, joita varten järjestelmät on luotu. Malliperheiden kautta päästään lähemmäksi konkreettisia elämäntilanteita ja sen avulla voidaan tarkastella järjestelmien yksilöille ja perheille tuottaman turvan tasoa. Metodin avulla pystytään tarkastelemaan myös palveluiden taloudellisesta merkitystä kotitalouksille. Tulotietoihin perustuvaa tutkimusta on voimakkaasti kritisoitu siitä, ettei se ole pystynyt ottamaan huomioon julkisesti subventoitujen palveluiden, kuten kouluruokailun, merkitystä kotitalouden tulonmuodostuksessa (ks. Vaalavuo 2006).

Malliperhemetodiin liittyy kuitenkin myös heikkouksia ja tiettyjä rajoituksia, jotka menetelmää soveltavan tulee tiedostaa. Heikkoudet perustuvat mallin kuvitteellisuudelle. Tutkimuksissa tarkasteltavat esimerkkiperheet ovat aina keinotekoisia (Eardley ym. 1996, 110), koska perheet ovat kuvitteellisia. Metodilla tuotettu tieto kuvaa enemmän sitä, kuinka järjestelmien tulisi toimia kuin sitä, miten

järjestelmä todellisuudessa toimii. Metodin tavoitteena onkin enemmän havainnollistaa kuin yleistää.

Metodin heikkoudet liittyvät tehtäviin oletuksiin ja näiden oletusten välttämättömyydelle. Mitä enemmän malliperheitä koskevia oletuksia tehdään, sitä vähemmän ne edustavat todellisia perheitä. Vertailtavuuden hintana on yleistettävyydestä ja edustavuudesta tinkiminen. Malliperheiden ja metodin avulla tuotettujen tulosten edustavuutta voidaan pohtia esimerkiksi tarkastelemalla käytettyjen esimerkkiperheiden osuutta tulonsiirtoja saavista perheistä. Näin saadaan tietoa siitä, miten yleisiä käytetyt malliperheet ovat tuen saajien joukossa. Tulosten luotettavuutta ja edustavuutta voidaan tarkastella myös yksilö- ja kotitalouskohtaisten tuloaineistojen avulla. Tuloaineistoja, esimerkiksi Luxembourg Income Study -aineistoa, hyödyntämällä voidaan laskea todellisten, käytettyjä malliperheitä vastaavien, kotitalouksien tulotaso ja verrata tätä malliperhemenetodilla saatuihin tuloksiin (ks. esim. Hiilamo 2002; Kuivalainen 2004).

Lisäksi tulee huomioida seuraavanlaisia metodiin liittyviä rajoitteita: Tulonsiirtojärjestelmää koskevien sääntöjen soveltamisessa ja tulkinnassa voi olla eroja paitsi maittain myös alueittain ja paikkakunnittain. Tämän vuoksi tulee pohtia, missä määrin esitetyt tulokset kertovat tulonsiirtojärjestelmän tuottamasta toimeentulon tasosta. Etenkin sellaisten tulonsiirtojen kohdalla, joissa myöntämis- ja saantiehtoja on runsaasti ja jotka ovat tarveharkintaisia, alueellisia eroja saattaa esiintyä paljon. Tyypillisiä tällaisia tulonsiirtoja ovat viimesijaiseen sosiaaliturvaan luettavat etuudet, joissa tuen myöntäjällä on useissa maissa lisäksi mahdollisuus yksilökohtaiseen harkintaan. Toiseksi malliperhemenetodi on staattinen siten, että se ei sisällä käyttäytymisoletuksia. Metodi ei ota huomioon esimerkiksi sitä, etteivät kaikki etuuteen oikeutetut välttämättä hae sitä (ks. Kuivalainen 2007). Tällaisen käyttäytymisen syyt on moninaiset (van Oorschot 1991). Tulonsiirtojärjestelmän alikäyttö on yleisempää sellaisten tulonsiirtojärjestelmien kohdalla, joissa tuen määrätymisperusteet ovat monimutkaisia ja joissa etuus on tulonsidonnainen tai tilapäinen ja jonka määrä on alhainen.

Opiskelijan näkökulmasta malliperhemenetodilla on monia etuja. Metodi on hyvin konkreettinen ja suhteellisen helppokäyttöinen. Lisäksi metodi on edullinen, se ei vaadi

erillisen aineiston tai ohjelmiston hankkimista. Toisaalta metodiin liittyy myös tiettyjä vaikeuksia ja heikkouksia opiskelijan näkökulmasta. Metodin optimaalinen hyödyntäminen edellyttää kansallisia kontakteja. Sopivan tai parhaimman informantin löytäminen kustakin maasta ja heihin kontaktien luominen voi olla vaikeaa. Informaation kerääminen on myös aikaa vievää, ja etenkin ”pienimpien” opinnäytteiden ollessa kyseessä, metodin käyttö voi osoittautua vaikeaksi. Metodin käyttö on myös suhteellisen teknistä, koska se edellyttää lukuisien ”nippelitietojen” hallintaa.

Lopuksi

Tämän opetusmonisteen tavoitteena on ollut antaa perustiedot malliperhemetodista. Moniste on eräänlainen kevyt johdatus metodin periaatteisiin ja käyttötapoihin. Metodien soveltaminen johdattaa tutkijan sen syvempiin saloihin. Metodille ominaiseen tapaan opetusmoniste on pyrkinyt olemaan mahdollisimman konkreettinen. Toivottavasti se on antanut selkeän kuvan yhdestä tavasta toteuttaa kansainvälistä vertailevaa sosiaalipolitiikan tutkimusta. Vertailevan sosiaalipolitiikan tutkimuksen saralla on vielä paljon tutkittavaa siitäkin huolimatta, että tutkimusten määrä on viime vuosien aikana kohisten kasvanut. Monien tulonsiirtojärjestelmien kohdalla tieto järjestelmän yksilötason toimivuudesta on edelleen puutteellista. Tutkimusaiheita ja -kohteita on lukuisia. Myös metodologiset tutkimukset ovat vähäisiä; tutkimukset, joissa kehitetään metodologia sisällöllisesti, ovat alalla kaivattuja.

Kirjallisuus

Behrendt, C. (2002) *At the Margins of the Welfare State. Social assistance and the alleviation of poverty in Germany, Sweden and the United Kingdom.* Aldershot: Ashgate.

Bradbury, B. & Jäntti, M. (1999) *Child Poverty across Industrialized Nations.* Innocenti Occasional Papers. Economic and Social Policy Series no. 71. Florence: Tipografia Giuntina.

Bradshaw, J. (1994) ‘Simulating policies: an example in comparative method’, in *Comparing social welfare systems in Europe.* Volume 1. Paris: MIRE.

Bradshaw, J., Ditch, J., Holmes, H. & Whiteford, P. (1993) *Support for Children: A comparison of arrangements in fifteen countries.* Department of Social Security Research Report No. 21, London: HMSO.

Bradshaw, J. & Finch, N. (2002) *A comparison of Child Benefit packages in 22 countries.* London: Department for Work and Pensions.

- Bradshaw, J. & Piachaud (1980) *European Child Support in the European Community*. Lodon: Bedfors Square Press.
- Cameron, D. (1985) 'Public expenditure and economic performance in international perspective', in Klein, R. & O'Higgins, M (eds) *The Future of Welfare*. Oxford: Basic Blackwell.
- Carroll, E. (1999) *Emergence and Structuring of Social Insurance Institutions. Comparative Studies on Social Policy and Unemployment Institutions*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Castles, F. (1998) 'The Really Big Trade-Off: Home Ownership and the Welfare State in the New World and the Old', *Acta Politica* vol 33: 5-19.
- Castles, F. & Mitchell, D. (1992) 'Identifying welfare state regimes: the links between politics, instruments and outcomes', *Governance* 5 (1): 1-26.
- Ditch, J., Barnes, H., Bradshaw, J., Commaille, J. & Eardley, T. (1996) *A Synthesis of national Family Policies 1994. European Observation on National Family Policies*. University of York.
- Doyal, L. & Gough, I. (1991) *A Theory of Human Need*. London: Macmillan.
- Eardley, T. (1996) 'Lessons from a study of social assistance schemes in the OECD countries', in Hantrais, L. & Mangen, S. (eds) *Cross-national Research Methods in the Social Sciences*. London & New York: Pinter.
- Eardley, T. Bradshaw, J., Ditch, J., Gough, I. & Whiteford, P. (1996) *Social Assistance in OECD Countries: Volume I Synthesis Reports*. Department of Social Security Research Report No. 46. London: HMSO.
- Esping-Andersen, G. (1989) 'The Three Political Economies of the Welfare State', *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 26 (1): 10-36.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Flora, P. & Heidenheimer, A.J. (1987) *The Development of Welfare States in Europe and America*, New Brunswick NJ: Transaction
- Fridberg, T., Halvarson, K., Hove, O., Julkunen, I., Marklund, S. & Tanninen, T. (1993) *On Social Assistance in the Nordic Capitals*. Copenhagen: Danish National Institute for Social Research.
- Hakovirta, M. (2006) *Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45. Helsinki: Väestöliitto.
- Heikkilä, M. & Keskitalo, E. (2001) (eds.) *Social Assistance in Europe. A comparative study on minimum income in seven European countries*. Helsinki: National Research and Development Centre for Welfare and Health.
- Heikkilä, M. & Kuivalainen, S. (2002) *Using social benefits to combat poverty and social exclusion: opportunities and problems from a comparative perspective*. Trends in social cohesion, No. 3. Strasbourg: Council of Europe.
- Hiilamo, H. (2002) *The Rise and Fall of Nordic family Policy? Historical Development and Changes During the 1990s in Sweden and Finland*. Research report 125. Helsinki: National Research and Development Centre for Welfare and Health.
- Hiilamo, H., Karjalainen, J., Kautto, M. & Parpo, A. (2004) *Tavoitteena kannustavampi toimeentulotuki. Tutkimus toimeentulotuen lakimuutoksista*. Tutkimuksia 139. Helsinki: Stakes.
- Kahn, A.J. & Kamerman, S.B. (1983) *Income Transfers for Families with Children*. Philadelphia: Temple University Press.

- Kamerman, S.B. & Kahn A.J. (1988) 'Social policy and children in the United States and Europe', in Palmer, J.L., Smeeding, T & Torrey, B. (eds) *The Vulnerable*. Washington D.C.; The Urban Institute Press.
- Kamerman S.B. & Kahn, A.J. (1989) 'Single-parent, female-headed families in Western Europe_ Social Change and Response', *International Social Security Review*, N° 1/89.
- Kangas, O. (1991) *The Politics of Social Rights. Studies on the Dimensions of Sickness Insurance in OECD Countries*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Kangas, O. (2000) 'Distributive Justice and Social Policy: Some Reflections on Rawls and income Distribution', *Social Policy & Administration* 34 (5), 2000: 510-28.
- Kangas, O. & Ritakallio, V-M. (1994) 'Perhetukien kannustinvaikutukset', *Talous & Yhteiskunta* 22(4): 39-49.
- Kemeny, J. (1981) *Myth of Home Ownership*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kemp, P. (1997) *A Comparative Study of Housing Allowances*. DSS Research Report 60, London, Stationary Office.
- Kilkey, M. (2000) *Lone Mothers between Paid Work and Care. The Policy regime in twenty countries*. Aldershot: Ashgate.
- Korpi, W. & Palme, J. (1998) 'The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries', *American Sociological Review*, Vol 63: 661-687.
- Kosunen, V. (1997) *Leikkaukset ja kotitalouksien toimeentulo – Esimerkkiperheitä koskeva simulaatiomalliin perustuva analyysi*. Teoksessa (toim.) Heikkilä, M. & Uusitalo, H. *Leikkausten hinta. Tutkimuksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa*. Stakes raportteja 208. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Kuivalainen, S. (2003) 'How to Compare the incomparable: an international comparison of the impact of housing costs on levels of social assistance', *European Journal of Social Security* Vol 5, No 2- June 2003: 128-149.
- Kuivalainen, S. (2004) *A Comparative Study on Last Resort Social Assistance Schemes in Six European Countries*. Research report 146. Helsinki: Stakes.
- Kuivalainen, S. (2007) 'Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja merkitys', *Yhteiskuntapolitiikka* (72) 1: 49-56.
- Mitchell, D. (1991) *Income Transfers in Ten Welfare States*. Aldershot: Avebury.
- Nelson, K. (2003) *Fighting Poverty, Comparative Studies on Social Insurance, Means-tested Benefits and Income Redistribution*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Niemelä, M. (2004) 'Pienituloisten kulutus ja kulutuksen väestöryhmittäiset erot', *Sosiologia* 2/2004: 108-127.
- OECD (1998) *The Battle against Exclusion. Social assistance in Australia, Finland, Sweden and the United Kingdom*. Paris: OECD.
- Pahl, J. (1989) *Money and Marriage*. Basingstoke and London: Macmillan.
- Palme, J. (1990) *Pension rights in Welfare Capitalism. The Development of Old-Age Pensions in 18 OECD Countries 1930 to 1985*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Papadopoulos, T. (1997) *Welfare support for the unemployed: a comparative analyses of social policy responses to employment in twelve European Union member states*. DPhil thesis, University of York.

- Parpo, A. (2004) Kannustavuutta tulonsiirtojärjestelmään. Tulonsiirtojärjestelmien muutokset, kannustinloukut ja tulonjako. Tutkimuksia 140. Helsinki: Stakes.
- Parpo, A. (2006) 'Toimeentulotuen muutokset ja kotitalouksien tulonmuodostus', Yhteiskuntapolitiikka (71) 1: 41-58.
- Ritakallio, V-M. (2001) 'Tilastokäytännön muutos muuttaa kuvaa eurooppalaisesta köyhyydestä', Hyvinvointikatsaus, 4: 44-48.
- Ritakallio, V-M. (2003) 'The importance of housing Costs in Cross-national Comparisons of Welfare outcomes', International Social Security Review, 56 (2): 81-101.
- Rönkkö, P. (1995) Loukkuja vai kannustusta. Tulonsiirtovaltion uudistaminen lapsiperheiden ja vähimmäisturvan kannalta. Mannerheimin lastensuojeluliitto ja sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki.
- Salonen, T. (1993) Margins of welfare. A study of modern functions of social assistance. Tärnä Hällestad: Hällestad Press.
- Shaver, S. & Bradshaw, J. (1995) 'The recognition of wifely labour by welfare states', Social Policy and Administration, vol. 29, no. 1, 10-25.
- SZW (1995) Unemployment Benefits and Social Assistance in seven European countries. A comparative study. No. 10. Haag.
- Vaalavuo, M. (2006) Julkiset palvelut ja tulonjako: Koulutuksen ja terveydenhuollon vaikutus tulonjakoon Suomessa 2000-luvulla. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. (julkaisematon)
- van Oorschot, W. (1991) Non-take-Up of Social Security Benefits in Europe. Journal of European Social Security 1991 1(1): 15-30
- Virén, M. (1994) Verotuksen ja sosiaalietujen vaikutus kotitalouksien käytettävissä oleviin tuloihin. No. 45. Turun yliopisto, taloustieteen laitos.
- Virén, M. (1995) Verotus, tulonsiirrot ja köyhyysloukut. No. 53. Turun yliopisto, taloustieteen laitos.
- Wennemo, I. (1994) Sharing the Costs of Children. Studies on the Development of Family Support in the OECD Countries. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- Whiteford, P. & Bradshaw, J. (1994) 'Benefits and incentives for lone parents: a comparative analysis', International Social Security Review, nos 3-4/99, 69-89.
- Wilensky, H. (1975) The Welfare State and Equality. Berkeley, CA: University of California Press.